

УДК 330.556:330.322(477)

к.е.н. Т. Г. Щепіна

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Розглянуто сучасний стан та основні можливості покращення інвестиційного клімату в Україні. Визначена необхідність зовнішнього інвестування у економіку країни на сучасному етапі її розвитку.

Ключові слова: інвестиційний клімат, іноземні інвестиції, інвестиційна політика, сприятливі умови інвестування

Рассмотрено современное состояние и основные возможности улучшения инвестиционного климата в Украине. Определена необходимость внешнего инвестирования в экономику страны на современном этапе ее развития.

Ключевые слова: инвестиционный климат, иностранные инвестиции, инвестиционная политика, благоприятные условия инвестирования.

The current situation and the main features to improve the investment climate in Ukraine. The necessity of foreign investment in the economy at the present stage of its development.

Keywords: investment climate, foreign investment, investment policy, favorable investment.

Постановка проблеми. Сьогодні в економіці України відбуваються швидкі та не до кінця прогнозовані перетворення, спричинені політичними та іншими факторами впливу. Зрозуміло, що для стабілізації та розвитку нашої держави внутрішніх фінансових ресурсів недостатньо, у зв'язку з чим привабливими стають кошти іноземних інвесторів. Але ситуація ускладнюється тим, що проблема інвестування вирішується в умовах світової та внутрішньої економічної кризи, коли попит на інвестиції значно перевищує їх пропозицію. З одного боку нестабільне економічне становище потребує залучення довгострокового капіталу, який сконцентрований в руках стратегічних іноземних інвесторів. З іншого боку, за оцінками внутрішніх й іноземних суб'єктів господарювання, інвестиційний клімат в Україні є несприятливим для залучення капіталу в економіку країни.

З огляду на зазначене, стає зрозумілим велика кількість досліджень питання сприятливого інвестиційного клімату, адже саме він є важливим фактором поновлення виробництва, поліпшення життєвого рівня громадян та швидкого економічного зростання держави. Інвестиційний клімат безпосередньо впливає на основні показники соціально-економічного розвитку країни. Позитивний інвестиційний клімат сприяє вирішенню соціальних проблем, забезпечує високий рівень зайнятості населення, дозволяє оновлювати виробництво, проводити модернізацію й нарощування основних фондів підприємств, впроваджувати новітні технології тощо. Тому, в даний час створення сприятливого інвестиційного клімату є найважливішим завданням для України, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиційний клімат в Україні досліджували багато вчених, зокрема: О. Герасимчук, Б. Кваснюка, А. Яценко, О. Завгородньої, В. Тарасович, О. Задорожна, О. Лапко та інші. Їх роботи присвячені вирішенню проблем залучення іноземних інвестицій в економіку України та зазначають низку заходів, які передусім потрібні для подолання взаємної недовіри між іноземними інвесторами, місцевими підприємцями та урядом. Проте, оскільки інвестиційний клімат в Україні досі лишається несприятливим, та з огляду на останні події, можна зазначити, що проблема лишається недостатньо вивченою і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Метою статті є аналіз теперішнього інвестиційного клімату країни, можливості його покращення і, за рахунок цього, оздоровлення економіки країни в умовах кризи. Визначення можливостей створення умов для підвищення економічної спроможності країни та реального сприятливого інвестиційного клімату за рахунок певних заходів.

Обов'язковою і об'єктивною умовою виходу України з економічної кризи є наявність коштів, потрібних для уникнення бюджетного дефіциту та для активної інвестиційної діяльності у різні сфери виробництва. Активізація цієї діяльності в Україні — вкрай важливе завдання, розв'язання якого в умовах, що склалися, неможливе без ефективного державного втручання. Саме держава відповідає за створення сприятливого інвестиційного середовища, тому подальший розвиток загальноекономічної ситуації в Україні значною мірою залежатиме від результативності державної інвестиційної політики і від ступеня зміни на краще несприятливих тенденцій, накопичених у сфері інвестування.

Серед основних факторів, що заважають покращенню інвестиційної політики, можна зазначити такі:

- орієнтація українського уряду на залучення фінансових ресурсів переважно від міжнародних фінансових організацій (МВФ, МБРР), що призводить до недооцінки необхідності стимулювання дії приватних іноземних інвесторів;*

- домінування урядової політики в Україні та вплив на неї політико-економічних угруповань, орієнтованих на отримання не економічного прибутку, а рентних доходів, що стимулює закритість та викликає негативне ставлення до "чужинців": як національних, так і іноземних потенційних інвесторів;*

- в урядових структурах та на регіональному рівні управління зберігається поділ інвесторів на „своїх” (вітчизняних) та „чужих” іноземних; однак зрозуміло, що сьогодні від бюрократичного свавілля потерпають як перші, так і другі.*

Характеризуючи сучасний стан інвестицій в Україні, можна зазначити, що на даний момент наша держава не здобула серйозних досягнень у забезпеченні національної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. При розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності України [1], беручи до уваги розвиток таких економічних параметрів, як інституції, інфраструктура, макроекономіка, охорона здоров'я, освіта, ефективність ринків, технологічне оснащення, бізнесове середовище та інноваційну сферу, наша держава, згідно з оцінкою Всесвітнього економічного форуму, що міститься у «Глобальному звіті про конкурентоспроможність», зайняла 84-у позицію із 148 країн світу [2]. Для порівняння – у 2009 році Україна знаходилася на 69 місці, а минулого 2013 року – на 73. Тобто наша країна за останній рік у рейтингу глобальної конкурентоспроможності втратила 11 позицій, з 73 до 84, отримавши показник 4.05 бали з 7 можливих. Падіння рейтингу України пов'язано з низькою продуктивністю економіки та іншими факторами.

Інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим незважаючи на те, що владою давно вже задекларована інноваційно-інвестиційна модель розвитку. За оцінками Міністерства економіки, загальна потреба в інвестиціях для структурної перебудови економіки України становить від 140 до 200 млрд дол. США, а щорічна потреба - близько 20 млрд дол. США. Фактичний обсяг необхідних іноземних інвестицій в економіку України становить 40-60 млрд дол. США. За оцінками експертів Всесвітнього банку, для досягнення рівня розвитку США Україні потрібно загалом 4 трлн. дол. США. Отже, фактичні обсяги інвестицій в Україну є мізерними в порівнянні з цими цифрами.

Щоб мати серйознішу основу для економічного зростання Україна повинна звернутися до рішення головних проблем. Можливо, найголовнішою проблемою країни є необхідність перебудови своєї інституціональної структури, яка не є опорою для розвитку, оскільки вона страждає від бюрократизму, недостатньої прозорості і фаворитизму. Україна могла б стати ефективнішою в майбутньому у разі встановлення більшої конкурентності на ринках товарів і послуг (117 місце у рейтингу) і продовження реформи фінансового і банківського сектора (114 місце). Також варто зважати на перелік проблем, що не дозволяють ефективно розвиватися, а саме:

- розвиток інституцій - 132 місце з 148 країн, тут практично усі складові показники для державного сектора (права власності, нецільове використання бюджетних коштів, Довіра громадськості до політиків, Хабарі та неформальні платежі, незалежність судової системи, фаворитизм у рішеннях чиновників, тягар адміністративного регулювання, ефективність правової системи у врегулюванні суперечок, прозорість політики держорганів, надійність роботи правоохоронних органів та інші) і для приватного сектора (корпоративна етика, рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, надійність захисту інвесторів) близькі до вказаного середнього;

- розвиток інфраструктури (65 місце), найгірший показник - стан доріг 137 місце;

- розвиток системи охорони здоров'я і початкової освіти (62 місце), найгірші показники: розповсюдження ВІЛ 109 місце, тривалість життя 94 місце, захворювання туберкульозом 92 місце, охоплення початковою освітою - 90 місце;

- розвиток вищої освіти і професійного навчання (47 місце) найгірші показники: якість шкіль бізнесу 117 місце, підвищення кваліфікації персоналу 106 місце, доступність дослідницьких послуг і навчання 98 місце;

- розвиток ефективності ринку товарів (117 місце), основним складовим якого є конкурентність (інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку, ступінь монополізації ринку, ефективність антимонопольної політики, вплив оподаткування, кількість процедур та годин, необхідних для відкриття бізнесу, торговельні бар'єри, митні тарифи та ін.) з показником 134 місце;

- розвиток ефективності ринку праці, що має в цілому непоганий показник, 62 місце, викликає заклопотаність 131 місце по витоку інтелекту і таке ж місце для показника ставки на професійне управління та 111 місце за показником співпраці у відносинах працівник - працедавець;

- розвиток фінансового ринку (114 місце), особливе занепокоєння викликає 142 місце (з 148 країн!) у показнику надійності банків, також викликають занепокоєння значення показників: доступність фінансових послуг - 113 місце, отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку - 129, доступність венчурного капіталу - 106, регулювання фондового ринку - 124 місце;

- розвиток технологічного рівня (81 місце) включає технологічну адаптованість - 93 місце, а також прямі іноземні інвестиції та передача технологій - 109 місце.

- розвиток бізнес-процесів (91 місце) отримав місце нижче за середнє за рахунок низьких показників рівня розвитку бізнескластерів - 127, природи конкурентної переваги - 109, та готовності делегувати повноважень - 118;

- розвиток інновацій - 71 місце могло бути вищим, якби були кращими показники витрат компанії на НДДКР - 104 місце та держзакупівлі високотехнологічної продукції - 97 місце.

Найгірші показники належать впливу бюрократії, корупції та податкової політики на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, довіри до політиків, роботи правоохоронних органів та незалежності судів, якості доріг, стійкості банків, захисту матеріальних та інтелектуальних прав власності. Найкращий стан справ в нашій країні з охопленням населення освітою, якості викладання природничих та математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягах ринку. З часом якість освітніх послуг та рівень вітчизняної науки помітно падає, дана тенденція зумовлена відсутністю впровадження наукоємних технологій у виробництво та фінансування науки на належному рівні.

Особливої уваги заслуговує позиція України в рейтингу здатності країни на втримання талантів, тобто високоосвічених кадрів та молодих кваліфікованих спеціалістів, за яким ми посіли 140 місце з 148. На фоні розвинутої Європи, в державах якої дані індекси мають максимальне значення, шансів на утримання кадрів, які могли б в перспективі допомогти нашій країні подолати труднощі сьогодення, практично не лишається. Нашими «сусідами» по рейтингу втримання талантів являються Ємен та Бурунді, які займають 139 та 141 позиції відповідно, а найкраще почувають себе кадри у Катарі, найінтенсивніше залучають молоді обдарування у Швейцарії та Сінгапурі.

Проведений аналіз на основі індексів глобальної конкурентоспроможності свідчить про згубний вплив управлінської сфери на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, регресуючи процеси у якості надання освітніх послуг та рівня розвитку науки, незначне використання передових інноваційних розробок у виробництві, незахищеність майнових та інтелектуальних прав власності, відтік висококваліфікованих кадрів. Обсяги ринку, висока якість людського потенціалу, відсутність тероризму, стихійних лих та епідемій являються єдиними перевагами над іншими країнами, що за умови структурних якісних змін в управлінській сфері здатні підвищити конкурентоздатність України.

Варто розуміти, що недостатній обсяг інвестицій в українську економіку обертається технологічним відставанням виробництва, зростаючою зношеністю основних фондів. В умовах збиткової діяльності і низької рентабельності промислової сфери, значного податкового тиску та відсутності впродовж багатьох років дієвої підтримки реального виробництва підприємства не здатні здійснити модернізацію та інноваційне оновлення основних фондів.

Враховуючи, що інвестиції виступають дієвим важелем здійснення структурної перебудови економіки, розв'язання соціальних і економічних проблем, можна визначити основні завдання державного управління у цьому розрізі. Ключовими завданнями державного управління є: державні гарантії іноземним інвесторам на довгострокові проекти, надання державних пільг на розвиток окремих галузей економіки країни, покращення інвестиційного клімату, активізація інвестиційної активності, накопичення інвестиційних ресурсів та їх концентрація на пріоритетних напрямках розвитку економіки.

Зрозуміло, що існує нагальна потреба в загальнодержавній стратегії, яка має бути спрямованою на суттєві зрушення у стосунках з потенційними та діючими інвесторами, які наразі забезпечили б підпорядкування іноземних інвестицій потребам структурної перебудови вітчизняної економіки та прискореного економічного зростання.

Проте активізацію іноземного інвестування можна розглядати лише як наслідок пожвавлення економіки, але не як його причину. Відповідно для залучення іноземних інвестицій необхідно перш за все вирішити проблеми макроекономічної стабілізації та активізувати дію всіх важелів економічного стимулювання інвестиційної діяльності відносно до національної належності інвестицій.

Тому, основна увага повинна бути зосереджена на забезпеченні зниження податкового навантаження, розширення бази оподаткування, вдосконалення практики податкового адміністрування та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Однією із основних складових формування сприятливого інвестиційного клімату є забезпечення доступності кредитів для позичальників шляхом зниження їх вартості. Цього можна досягнути шляхом перегляду існуючої системи резервування коштів комерційних банків у напрямі зниження норми резервування. При цьому важливо створити стимулюючу систему обов'язкового резервування для банків, які активно займаються інвестиційним кредитуванням. В Україні норми резервування в середньому становлять 6-9 відсотків залучених коштів [3] і не враховують індивідуальних показників, діяльності банків: якості кредитного портфеля, напрямів кредитних вкладень.

Необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат не тільки для іноземних інвесторів, але й для вітчизняних. І мова не про те, щоб дати їм гроші на здійснення інвестицій. Приватному капіталу також потрібні гарантії від примусових вилучень і свавілля влади, система страхування від некомерційних ризиків, а також стабільні умови роботи при здійсненні довгострокових інвестицій.

Одним із доцільних кроків у співпраці вітчизняних та іноземних інвесторів могла б стати спільна програма створення умов для повернення вивезеного з України капіталу та його легального інвестування в реальний сектор української економіки. Створення та реалізація такої програми мають призвести до посилення позицій стратегічних інвесторів у діалозі з українським урядом та парламентом стосовно створення в країні сприятливого бізнес-клімату та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку інвестицій.

Необхідно, також, сприяти встановленню партнерських стосунків України із зарубіжними інвесторами, переходу цих стосунків у сферу економічного прагматизму та усвідомленої взаємоповаги економічних інтересів, цінностей та пріоритетів. Не менш важливим є й забезпечення реального дотримання міжнародних договорів і виконання рішень іноземних арбітражів. Міжнародна інвестиційна спільнота має бути впевнена в тому, що будь-які угоди, що відповідають прийнятим міжнародним нормам і правилам, мають силу в Україні.

Не сприяє створенню позитивного інвестиційного клімату і слабка система правового і економічного захисту інвесторів, втручання органів влади у перерозподіл клієнтури між окремими банками а також розвиток земельного законодавства у напрямку вирівнювання прав вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Судові справи розтягуються на роки, часто рішення судів просто ігноруються.

Слід зазначити, що українське законодавство нестабільне, складне для розуміння та непрозоре, що сприяє його довільній інтерпретації та створює передумови для бюрократії та корупції.

Соціально-політична нестабільність — один з основних факторів, який гальмує інвестиційну діяльність. Суперництво різних зацікавлених груп і політичних сил навколо економічної реформи (її масштабів, темпів, черговості тощо) не сприяє створенню необхідних умов для функціонування надійної системи регулювання цієї діяльності

Для активного залучення іноземних інвестицій необхідно досягти стабілізації економічного середовища і перш за все — комплексу законодавчих актів, які регулюють підприємницьку діяльність, утому числі із залученням іноземного капіталу. Зараз більшість інвесторів (діючих і потенційних) головним чином — дрібні капіталовкладники, які шукають швидкого прибутку. Солідні інвестори, котрих потребує Україна і могла б

потенційно залучати, чекають суттєвого поліпшення інвестиційного клімату та стабілізації політичної ситуації.

Тому основними напрямками поліпшення інвестиційного клімату країни повинно бути:

- формування сприятливого інвестиційного іміджу через організацію та участь в міжнародних виставках, ярмарках, інвестиційних проектах, публікації в міжнародних друкованих виданнях відповідного профілю;

- сприяння розвитку інвестиційної інфраструктури (інвестиційних фондів, аудиторських та страхових компаній);

- покращання інформаційного забезпечення іноземних інвесторів про потенційні можливості інвестування;

- розробка та подання пропозицій у вищій органі державної влади України щодо вдосконалення державного регулювання сфери іноземного інвестування;

- підтримка малого підприємництва, оскільки малий та середній бізнес дозволяють використовувати інвестиційний потенціал територій, створювати конкурентне ринкове середовище, швидко реагувати на споживчі потреби і кон'юнктуру ринку, розширюють мережу видів діяльності, орієнтуються на регіональну і місцеву специфіку;

- сприяння розвитку фондового ринку з метою активізації участі іноземних інвесторів у процесах приватизації, зокрема шляхом здійснення портфельних інвестицій.

Висновки та пропозиції. Таким чином, формуванню сприятливого інвестиційного клімату в Україні мають передувати масштабні комплексні заходи щодо поліпшення умов діяльності інвесторів, розширення механізмів та інструментів здійснення інвестицій та реалізації інвестиційних проектів. Відповідне збільшення обсягу інвестицій в економіку України забезпечить пришвидшення соціально-економічного розвитку регіонів та пріоритетних галузей виробництва.

Одним з варіантів створення умов для підвищення економічної спроможності країни та реального сприятливого інвестиційного клімату є створення єдиної спеціалізованої державної структури, в якій було б зосереджено базу даних щодо всіх підприємств (включаючи сферу середнього та малого бізнесу), які мають перспективні проекти і потребують залучення інвестиційних коштів та яка б надавала конкретну інформацію про можливості інвестування в Україну, разом з пропозиціями конкретних проектів, і пошуком потенційних партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Український національний гід [Електронний ресурс]: Індекс Глобальної конкурентноспроможності 2012-2013 – Режим доступу: <http://ung.in.ua/ua>.
2. Infolight - інформаційно-аналітичний центр [Електронний ресурс]: Аналіз індексу конкурентноспроможності України в 2013-2014 рр. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/>
3. РБК-Україна [Електронний ресурс]: Норми резервування банків – Режим доступу: <http://www.rbc.ua>.